

ten het linkse erfgoed op de snijtafel te leggen. Dat valt niet sterk genoeg te prijzen. Want mocht links haar mars, waarvan enkele jaren geleden al gekonstateerd werd dat die tot stilstand gekomen is, weer willen voortzetten, dan zal ze zowel gemaakte fouten moeten doorgronden als over een nieuwe analyse van de politiek moeten beschikken. Dit boek is daartoe een goede aanzet. Lezen dus.

Centauriese lektuur

Tsjalling Swierstra

Recensie van: Sloterdijk, P., *Der Denker auf der Bühne. Nietzsches Materialismus*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986.

Wie, zoals Peter Sloterdijk, een boek publiceert over Nietzsche belandt onvermijdelijk in het luidruchtige debat over de mooie en minder mooie kanten van de Verlichting, dat momenteel de filosofische gemoederen verdeeld houdt. De posities zijn bekend. Mispunt van de kritiek is de bewustzijnsfilosofie, opgetrokken rond (de fictie van) het autonome subjekt dat in een objektiverende, theoretische verhouding staat tot de wereld om hem heen. In de ogen van de critici zou deze filosofie konstitutief zijn voor het hele Verlichtingsproject. De esthetische gemotiveerde kritiek stelt hier een alternatief begrippenkader tegenover, dat verwijst naar de belevingswereld van het individu, dat zich gekonfronteerd ziet met een door haar complexiteit ondoorzichtig en onbeheersbaar geworden realiteit. Ondanks de vrijwel onoverbrugbare kloof tussen 'modernisten' en 'postmodernisten' is men het over

een ding - opmerkelijk genoeg - roerend eens: Nietzsche moet beschouwd worden als de grote protagonist van de (estheticiestiese) Tegenverlichting. In plaats van de theoreties-objektiverende verhouding tussen het individu en de wereld zou hij een esthetiese verhouding bepleiten. Het is de grote verdienste van Sloterdijks *Der Denker auf der Bühne. Nietzsches Materialismus* dat daarin een poging wordt ondernomen de versterkte tegenstellingen binnen dit debat te doorbreken, inclusief de daarin besloten consensus omtrent de verhouding tussen Nietzsche en de Verlichting. Wat begint als een nauwkeurige lezing van Nietzsche's jeugdwerk *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* mondt niet uit in een afscheid van de Verlichting, maar in een pleidooi om, in Sloterdijks eigen woorden, de begrippen Verlichting en Drama te verbinden. Dit laatste begrip verwijst enerzijds naar de toneelwereld, naar de wereld van de kunst, anderzijds krijgt de term de psychologische betekenis van een (moeizame) speurtocht naar zichzelf. In beide gevallen hangt zij samen met het klassiek filosofiese vragencomplex: Wie ben ik? Hoe sta ik in de wereld? Waarom moet ik aan de wereld lijden? En vooral: Waarom moet ik Ik zijn? Vanwege deze sterk op de individuele beleving gerichte oriëntatie, en de esthetiese konnotatie, is het niet te veel gezegd dat het begrip 'drama' thuis hoort in de postmodernistische hoek. De vraag is dan waarom Sloterdijk juist Nietzsche tot uitgangspunt neemt bij zijn poging Verlichting en Drama te verbinden. De reden hiervoor ligt in Nietzsche's 'centauriese natuur' waarin kunst en theorie, 'zelf-uitdrukking en kennis van de wereld al verbonden zijn; Nietzsche zou de onvruchtbare antithese tussen esthetiese en scientisme in zijn persoon al opgeheven hebben. Theorie is voor Nietzsche nooit enkel (platoonse) theorie, maar vormt integendeel een direkt

verlengstuk van het leven, van het lichaam, van de lust. Nietzsche eist dat iemand zich geheel in zijn uitingen legt. Zijn theorie vormt de *bühne*, waarop het psychodrama van de denker-op-zoek-naar-zich-zelf zich afspeelt. Een zo diep persoonlijke, *gedramatiseerde* manier van filosoferen brengt met zich mee dat de waarheid van Nietzsche's filosofie zich kenbaar maakt in de al dan niet slagende zelf-verwerkelijking van deze "denker op de *bühne*". Sloterdijk spreekt hier van het existentiële waarheidsrisiko, dat Nietzsche's filosoferen kenmerkt. Sloterdijk weet de vruchtbaarheid van zijn begrip 'drama' niet alleen aannemelijk te maken wanneer hij de verhouding tussen Nietzsche en diens filosofie bespreekt, maar ook als de verhouding tussen Nietzsche en zijn lezerspubliek ter sprake komt. Daarbij gaat het niet om een theoreties toetsen van Nietzsche's waarheden op grond van innerlijke consistentie etc., maar veeleer om een op ons zelf uittesten van de overdraagbaarheid van de waarheden van de protagonist. Dit geeft ook precies de verhouding tussen Sloterdijk en Nietzsche weer: er is tussen hen slechts hoogst zelden sprake van een objectiverende afstand. Vaak is de identificatie van Sloterdijk met 'zijn' Nietzsche zo volledig, dat er gesproken kan worden van een regelrechte symbiose. De lezer wordt veelvuldig een kijkje gegund in Nietzsche's zieleroerselen door de psychologiserende bril van Sloterdijk, op voorwaarde dat men bereid is deze te volgen op het kronkelige pad der empathie. Naarmate het boek vordert, wordt deze symbiose echter steeds problematiser. Sloterdijks betoog is erop gericht aannemelijk te maken dat Nietzsche uiteindelijk verdwaalt op de speurtocht-naar-zichzelf. Hij tracht Nietzsche's projekt in diens naam af te maken en wat begon als een briljante lezing van de *Geburt der Tragödie* gaat gaandeweg over in een uiteenzetten van inzichten die Niet-

Nietzsche gehad had moeten hebben.

Sloterdijk konstrueert zijn betoog rond twee tegenstellingen, die hij in de *Geburt* aantreft: allereerst de manifeste tegenstelling tussen Dionysos en Apollo, en ten tweede - en uiteindelijk veel belangrijker - de tegenstelling van tragies versus niet-tragies, m.a.w. de wereld van de kunst 'op de *bühne*' tegenover de 'theoretiese' kultuur van de plebeër Sokrates, die 'in de zaal' popcorn zit te eten. De Nietzsche-interpretatie, die Sloterdijk rond deze twee tegenstellingen opbouwt behoort tot het beste, wat mij op dit gebied bekend is. Hij maakt aannemelijk dat Nietzsche wel een aanval uitvoert op de subjektautonomie, maar *niet* pleit voor de decentrerend van het subjeekt in de dionysiese roes, en bovendien dat Nietzsche's leer van de Wil tot Macht een *misvorming* is van diens vroegere inzichten. En precies deze twee punten vormen de reden, waartoe Nietzsche als de Tegenverlichter wordt gezien. Heel in het kort: Nietzsche's wereldbeeld in de *Geburt* kan in twee stellingen worden weergegeven: 1) het normale, individuele leven is een hel, zodat het voor de mens het beste geweest zou zijn om niet geboren te zijn, en 2) het leven wordt pas verdragelijk als deze 'Urschmerz' - de ultieme Waarheid - in de roes en de droom wordt verdrongen: Dionysos en Apollo. De Urschmerz zelf, die voortvloeit uit de individuatie, kan nooit volledig bewust gemaakt worden, want zij is het Ondragelijke per se. Sloterdijk brengt nu de gedurfde these naar voren dat Dionysos weliswaar thematies gezien centraal staat in Nietzsche's boek, maar dat niet diens triomf, maar integendeel diens gedwongen-zijn tot een apollinies kompromis het eigenlijke thema van de *Geburt* vormt: een komplette terugval in een dionysiese zelfverlies lijkt Nietzsche een absolute verschrikking. Het kompromis dat beide goden aangaan in de vorm van

de klassieke tragedie is zelf apollinies van aard, d.w.z. dat Dionysos zich dient te onderwerpen aan de dwang tot artikulatie, tot symbolisering, ontlichamelijking, representatie, nl. in de vorm van de klassieke tragedie.

Nietzsche wil het dionysiese, de donkere zijde van de rationaliteit, integreren in het apolliniese bestaan, zonder ten prooi te vallen aan de waanzin en het geweld, die immers ook deel uitmaken van het dionysiese. Maar ook Apollo wordt volgens Sloterdijk door dit compromis getransformeerd en wel in het kalkulerende subjekt, dat zich op gevaar van zelf-opheffing inlaat met een gewaagd spel met zijn eigen antithese. Nietzsche stelt, dat iemand zoveel van het dionysiese in zich toe moet laten, als hij aankan zonder zichzelf te verliezen. En Sloterdijk vraagt zich daarop af: is er een subliemer zich bekennen tot de (apolliniese) cultuur mogelijk?

Sloterdijk plant de tegenstelling Dionysos-Apollo direkt over op het psychodrama van Nietzsche zelf, waar ze tegenover elkaar staan als 'impuls en remming, hartstocht en controle, ontkenning en maat, beweging en beschouwing, muziek en beeld, wil en voorstelling'. Zij vormen Nietzsche's eerste twee maskers, waartussen hij niet weet te kiezen. Hij erkent Dionysos niet te kunnen inkarneren op straffe van zelfvernietiging, maar anderzijds kan hij als Apollo niet langer geloven aan zijn eigen autonomie, nu hij in de dionysiese afgrond onder de vormen heeft geschouwd. Uit dit rusteloze heen-en-weer springen van de reflectie tussen beide godheden komt een voor Nietzsche karakteristieke denkfiguur voort, nl. die van het zelf-onderzoek op basis van een principeel onweerlegbare (en daardoor uiteindelijk destruktieve) argwaan tegenover zichzelf en de cultuur om hem heen: Nietzsche als (cultuur)psycholoog.

Dit is zijn derde masker: de mees-

ter van de argwaan, maar ook de pleitbezorger van de aktieve ver sluiering, waarvan de Kunst de zui vere uitdrukking is. Nietzsche stuit op de existentiële onvermijdelijkheid van de leugen, omdat we de Waarheid (i.c. de *Urschmerz*) zelf niet kunnen willen. Wij zijn veroordeeld tot leugen, tot de schijn, tot de kunst. De leer van de Wil tot Macht van de oudere Nietzsche betekent een verdringing van dit vroegere waarheidsmodel: de jonge Nietzsche weet dat de wil tot schijn slechts sekundair is ten opzichte van *het gedwongen zijn* tot de schijn. De oudere Nietzsche tracht aan deze noodzakelijkheid te ontkomen door het primaat bij het *willen* te leggen.

Na een verdere bespreking van dit derde dramatische masker en van een vierde (Zarathustra) werkt Sloterdijk nu de tegenstelling tussen de verheven wereld van de (tragiese) kunst en die van de alledaagse laag-bij-de-grondse werkelijkheid uit, waarin men kan rondkijken wat men wil, maar weinig van de *Urschmerz* terug zal vinden. Deze tegenstelling vormt de spil waaromheen Sloterdijks betoog over Verlichting en Drama, theorie en kunst, draait. Op dit punt scheiden zich ook zijn en Nietzsche's wegen. Sloterdijks centrale these is, dat Nietzsche er nooit in geslaagd is deze tegenstelling te overbruggen, omdat hij niet radikaal genoeg brak met het platonisme. Hoewel Sloterdijk dit niet expliciet vermeldt, werkt hij deze tweede tegenstelling uit aan de hand van de geest-lichaam dichotomie. Tegenover de geest, die zoals bekend een neiging tot absolutisme en doordraven heeft, stelt hij nu de *nuchterheid* van het lichaam. De nogal heftige decentrerende van het subjekt in de dionysiese orgie krijgt bij Sloterdijk een alledaagse variant: het belang van het bewustzijn wordt gerelativeerd ten opzichte van het lichaam en het onderbewuste. In deze zin kan Sloterdijk stellen dat

Dionysos, als beschermheilige van het gedecentreerde subjezt, zich ook in de alledaagse werkelijkheid manifesteert, en wel onder het masker van Diogenes de kynikus, een oude bekende uit *De kritiek van de cynische rede*. Sloterdijk werpt zich op als de advocaat van het alledaagse leven. Zijn pleidooi komt erop neer dat de mens thuis is in de 'middenwereld', waaronder de dionysiese afgrond weliswaar voelbaar is, maar verder niet in de dagelijkse levenspraktijk gestalte hoeft te krijgen. De kynikus stelt tegenover de platonistische dwangneurose om voortdurend met de Urschmerz bezig te moeten zijn, het laat-met-rust-apriori van het lijf. De kynikus stort zich zonder enige terughoudendheid in de wereld van de alledaagsheid, die hij juist als schijnwereld heeft leren waarderen en dan ook met een *ironiese* blik tegemoet treedt..

Maar waar blijft dan de door Sloterdijk in het vooruitzicht gestelde synthese tussen Verlichting en Drama? Naar mijn mening slaagt hij er op geen mijlen na in om zijn oorspronkelijke doelstelling op een bevredigende wijze te vervullen. Nadat hij eerst overtuigend heeft aangetoond dat Nietzsche *niet* pleit voor een direkt zelf-verlies van het subjezt in de orgie en dat Nietzsche's theorie van de Wil tot Macht *niet* de kern vormt van zijn filosofie, m.a.w. dat Nietzsche *niet* slechts de vooronderstellingen van de bewustzijnsfilosofie omdraaide doet Sloterdijk dat nu zelf wel. En op zo'n manier, dat Nietzsche zich nu waarschijnlijk *zelf* omdraait, in zijn graf.

Sloterdijks eigen betoog komt neer op het weer centraal stellen van de Urschmerz: het dilemma van het bewustzijn dat aan de eigen individuatie lijdt. Zijn probleem is dan primair *psychologies* van aard: hoe te leven met deze ondragelijke pijn. Het antwoord ligt volgens hem in het lichaam. Bewustzijn en lichaam zijn op "diepte-somaties" nivo direkt met elkaar verweven, of beter:

het bewustzijn is daar slechts een oppervlakte-fenomeen. Idem dito voor de verhouding tussen kultuur en 'Zijn' ('fysis'). En op het nivo van het 'Zijn' is alles verweven, zijn ook de lichamen met elkaar verenigd. Het wordt helemaal boud als hij allerlei trekjes aan dit lichaam gaat toekennen, die voorheen door Plato aan het bewustzijn, aan de geest waren voorbehouden. Zo begint hij te spreken over lichaamslogos, en ook het 'Zijn' moet in staat geacht worden tot 'Selbstaufhellung', als we ons daar maar voor open stellen, daar de meditatieve *passiviteit* voor opbrengen.

Al met al weet Sloterdijk niet veel meer te doen dan het simpelweg omdraaien van de Verlichting. De exclusieve nadruk op het bewustzijn wordt verlegd naar het lichaam; het doorzichtig maken van de werkelijkheid wordt vervuuld voor de "Selbstaufhellung des Daseins"; beheersen wordt nu open-staan-voor-het-principieel-onbeheersbare en aktiviteit wordt passiviteit. Dit is in laatste instantie ook Sloterdijks hoofdbezwaar tegen Nietzsche's *Wil tot Macht*: willen is te aktief. Sloterdijk blijft met zijn nadruk op de individuatie-problematiek m.i. binnen de grenzen van de bewustzijnsfilosofie. Doordat hij zich niet afvraagt of de door hem als universeel opgevatte individuatie-pijn hier wellicht het psychologiese korrelaat van zou kunnen zijn, komt hij niet echt van deze filosofie los.

Ongetwijfeld is Sloterdijk een uitermate intelligent filosoof en ook in de laatste hoofdstukken zijn nog genoeg passages bijeen te sprokkelen, die tot nadenken aanzetten. Ook wil ik niet betwisten dat een reflectie op de status van het lichaam een vruchtbare onderneming kan zijn. Maar van een *verbinding* tussen Verlichting en Drama is in Sloterdijks boek nergens sprake. In werkelijkheid komt hij niet verder dan de Verlichting te *reduceren* tot Drama, of, iets spitsere

geformuleerd: tot Melodrama. Het boek als geheel vormt daardoor onbedoeld een wel heel negatief voor-

beeld van 'centauriese literatuur': een voorkant om verliefd op te worden, maar een achterwerk....

Informatie

Kongres 'Vrouwenstudies en Filosofie'

Vrijdag 27 februari 1987 organiseert het Vrouwenoverleg Filosofie van de Centrale Interfakulteit, Universiteit van Amsterdam, een landelijk kongres vrouwenstudies filosofie. De bedoeling van het kongres is om tot uitwisseling te komen op zowel inhoudelijk- als organisatories gebied tussen alle vrouwen die zich bezig houden met vrouwenstudies filosofie. Dit kunnen dus zowel werkloze filosofes, vrijwilligsters als filosofes verbonden aan de universiteit zijn. Voor wat betreft de doelstelling en opzet is deze dag een voortzetting van het eerste Landelijk Overleg Vrouwenstudies Filosofie, 28 februari 1986 in Groningen.

Preciese invulling van het kongres is op het moment van het verschijnen van deze Krisis nog niet bekend. In ieder geval zal er 's ochtends en een gedeelte van de middag een inhoudelijk gedeelte zijn met één of meer lezingen, met aansluitend discussie. Daarna zal er de gelegenheid zijn om over maatschappelijk-organisatoriese aspecten van vrouwenstudies filosofie te praten, zoals de plaats van vrouwenstudies aan centrale interfakulteiten, werkloosheid van filosofes, etc..

Na afloop wordt er een borrel georganiseerd.

Plaats: Oudemanhuispoort en Binnengasthuisterrein, gebouw 13 in Amsterdam.

Voor nadere inlichtingen en aanmelding: Annelies den Dulk, tel. 020 - 937626, of Janny Vorstenbosch, tel. 020 - 121687.